

جهاد اقتصادی و اقتصاد مقاومتی

از منظر قرآن و اهل بیت علیهم السلام

اصغر طهماسبی بلداجی^(۱)

آذر طهماسبی بلداجین^(۲)

چکیده

جهاد اقتصادی یکی از مصادیق مهم حماسه اقتصادی می باشد که تاثیر آن در حفظ و پیشرفت کشور کم تر از دیگر جهادها نیست. اهل بیت علیهم السلام به این مهم از همان آغاز توجه داشته و مواردی پیرامون این مطلب بیان کرده اند. اهمیت جهاد اقتصادی تا آنجا است که در کلام اهل بیت علیهم السلام برتر از جهاد با دشمنان در میدان های جنگ معرفی شده است و این مهم ناشی از اهمیت استقلال اقتصادی در زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان در سطح خرد و استقلال اقتصادی جامعه در سطح کلان می باشد. از مهم ترین مصادیق جهاد اقتصادی در کلام اهل بیت علیهم السلام می توان به: توسعه فرهنگ کار و کوشش، اهمیت تولید، انضباط اقتصادی، عدالت اقتصادی، برنامه ریزی اقتصادی و اخلاق اقتصادی اشاره کرد. با توجه به اهمیت موضع اقتصادی کشور در عصر حاضر و شعار سال ۱۳۹۲ توسط مقام معظم رهبری با عنوان حماسه سیاسی و حماسه اقتصادی، جستار پیش رو به بررسی مولفه های حماسه اقتصادی از دیدگاه قرآن و اهل بیت علیهم السلام می پردازد و از این رهگذر تصویری از مهم ترین مصادیق آن را بیان می نماید.

کلید واژه ها: اهل بیت علیهم السلام، حماسه اقتصادی، انضباط اقتصادی، برنامه ریزی اقتصادی.

۱. مدرس دانشگاه پیام نور بروجن، گروه علوم قرآن و حدیث

۲. کارشناس ارشد الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه تربیت شهید رجایی تهران

مقدمه

اهل بیت علیهم السلام به عنوان راهنما و مربیان و معلمان واقعی انسان‌ها تعالیم الهی و معارفی را که انسانها برای رسیدن به سعادت دنیا و آخرت به آن نیاز دارند؛ بیان فرموده‌اند. اهل بیت علیهم السلام در حدیث ثقلین هم ردیف قرآن کریم معرفی شده‌اند که تا قیامت از یکدیگر جدا نمی‌شوند. بدون شک رسیدن به سعادت و کمال در پرتو عمل به بیانات گهربار این ثقل اصغر می‌باشد که به عنوان مفسران واقعی قرآن و یا به تعبیری دیگر قرآن‌های ناطق، مباحث الهی را برای مردم بیان کرده و به آن چیزی که خیر و صلاح آن‌ها است تشویق کرده و از آنچه مایه گمراهی است، نهی کرده‌اند. جهاد اقتصادی و مسائل مربوط به آن از جمله مواردی است که اهل بیت علیهم السلام به آن پرداخته‌اند و اهمیت آن را برای مردم تبیین کرده‌اند. ارزش تلاش و کوشش و کسب رزق و روزی حلال در کلام اهل بیت علیهم السلام برتر از جهاد در راه خدا بوده و این بزرگواران مردم را به تلاش جهت کسب روزی و برنامه ریزی اقتصادی و مباحث مربوط به آن تشویق کرده‌اند. اگر جهاد اقتصادی در زندگی انسان برداشته شود به دنبال آن فقر می‌آید و به دنبال فقر کفر، و این مطلبی است که در روایات بیان شده است. از طرف دیگر سال ۱۳۹۲ به عنوان سال حماسه سیاسی و حماسه اقتصادی از طرف رهبر معظم انقلاب معرفی شد که این بیانگر این مطلب است که این موضوع تا چه اندازه اهمیت دارد. با این همه بر همگان است که نه تنها در سال ۱۳۹۲ بلکه در همه زمان‌ها به این مهم توجه داشته باشند و با این جهاد، استقلال اقتصادی کشور را حفظ کنند. در دوره‌ای که دشمنان انقلاب و اسلام از حربه اقتصادی و با تحریم‌های متعدد سعی در نابودی انقلاب و اسلام دارند بر همگان است که این جهاد را در زندگی اجرا کرده و به اقتصاد کشور کمک کنند. این مقاله با محوریت حماسه اقتصادی از دیدگاه قرآن و اهل بیت علیهم السلام به این موضوع مهم پرداخته و تا حد ممکن مواردی پیرامون این موضوع بیان کرده است.

(۱) معنی لغوی جهاد

جهاد در لغت از ریشه «جهد و جهد» به معنای مشقت و زحمت و همچنین به معنای توان و طاقت است. (راغب اصفهانی، ۱۳۶۳ ش، ۱۰۱) اصل کلمه جهاد از «جهد» (به فتح جیم و ضم آن) است، و به معنای تلاش توأم با رنج و زحمت می‌باشد. جهاد مصدر باب مفاعله و به معنی بسیار تلاش کردن می‌باشد و نیز اسم است به معنی جنگ. جنگ را از آن جهت جهاد گویند که تلاش توأم با رنج است. (قرشی، ۲ / ۷۷-۷۸)

۲) معنای اصطلاحی جهاد

صاحب جواهر در تعریف اصطلاحی جهاد می‌گوید: «الجهاد بذل النفس و المال والوسع في اعلاء كلمة الاسلام واقامة شعائر الايمان» جهاد بذل جان و مال و توان در راه اعتلای اسلام و برپا داشتن شعائر دین است. (نجفی، ۳/۲۱) عاملی در تعریف اصلاحی جهاد می‌نویسد: «الجهاد شرعاً بذل النفس وما يتوقف عليه من المال في محاربة المشركين او الباغين في سبيل اعلاء كلمة الاسلام على وجه مخصوص». در شرع مقدس اسلام جهاد عبارت است از بذل جان و مال به طریقی مخصوص برای جنگ با مشرکان و یا افراد یاغی در راه اعتلای کلمه اسلام. (عاملی، ۲/۳۷۹).

۳) مصادیق حماسه اقتصادی از دیدگاه قرآن و اهل بیت علیهم‌السلام

حماسه و پدید آوردن آن بدون جهاد و روحیه‌ی جهادی امکان پذیر نیست و می‌توان گفت جزء لاینفک حماسه و حماسه آفرینی روحیه جهادی است لذا جهاد اقتصادی برای خلق حماسه اقتصادی مورد توجه قرار گرفته است. جهاد اقتصادی دارای مصادیق متعددی است که در کلام قرآن و اهل بیت علیهم‌السلام به آن‌ها اشاره شده است. هر کدام از این مصادیق در جای خود از اهمیت و الایی برخوردار است که رعایت آن می‌تواند به اقتصاد کشور کمک شایانی کند. در ادامه به برخی از این مصادیق اشاره می‌کنیم.

۳-۱) تشویق به تلاش و کوشش

یکی از مهم ترین مصادیق جهاد اقتصادی، تشویق به تلاش و کوشش است. به طوری که پیشرفت جامعه منوط به تلاش و کوشش فراوان افراد جامعه است. در قرآن کریم و کلام معصومین علیهم‌السلام به اهمیت تلاش و کوشش فراوان اشاره شده است خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «وَأَنْتَ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى» «وَأَنْتَ سَعِيهِ سَوْفَ يُرَى» «ثُمَّ يُجْزَأُ الْجَزَاءَ الْاَوْفَى» (نجم/ ۳۹-۴۱) درست است که این آیات ناظر به سعی و تلاش برای آخرت و مشاهده پاداش آن در سرای دیگر است، ولی ملاک و معیار اصلی

اهمیت جهاد
اقتصادی تا آنجا
ست که در کلام
اهل بیت علیهم‌السلام برتر
از جهاد با دشمنان
در میدان‌های جنگ
معرفی شده است
و این مهم ناشی
از اهمیت استقلال
اقتصادی در زندگی
فردی و اجتماعی
مسلمانان در سطح
خرد و استقلال
اقتصادی جامعه در
سطح کلان می‌باشد.

آن، دنیا را نیز دربرمی‌گیرد به این معنی که افراد با ایمان نباید در انتظار دیگران بنشینند که برای آنها کار کنند، و مشکلات جامعه آنها را حل نمایند. بلکه خود دامن همت به کمرزده و به سعی و تلاش و کوشش برخیزند. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۲ ش، ۲۲، ۵۵۳-۵۵۲) عزت و کرامت و استقلال هر ملتی در گرو همت و تلاش آن ملت است چنان که فرومایگی و زبونی و هرملتی، پیامد تنبلی و راحت طلبی و بیکاری اوست. (جوادی آملی، ۱۳۸۷ ش، ۱۵۳-۱۵۲) پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله درباره اهمیت کار و تلاش می‌فرماید: آن که خانواده خویش را از حلال روزی می‌دهد، مانند مجاهد در راه خدا است. (صدوق، ۱۳۷۶ ق، ۳ / ۱۶۸) ایشان کسب رزق و روزی حلال را برتر از جهاد در راه خدا می‌داند آنجا که می‌فرماید: جهاد در طلب روزی برای خانواده ناتوان، نزد خداوند برتر است از يك سال پیوسته شمشیر زدن همراه امام عادل. (متقی هندی، ۱۴۰۹ ق، ۴ / ۶)

امام صادق علیه السلام از قول پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در این باره می‌فرماید: هر آینه من دوست می‌دارم که مرد در پی روزی، به این سو و آن سو روان شود. همانا پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) فرمودند: «بار خدایا! برای امت من در سحرخیزی اش برکت قرار ده» (صدوق، ۱۳۷۶ ق، ۳ / ۱۵۷) در حدیث دیگر می‌فرماید: هر گاه مردی تنگدست باشد و به اندازه نیاز خود و خانواده اش کار کند و در پی حرام نرود، همانند مجاهد در راه خدا است. (کلینی، ۱۳۶۴ ش، ۵ / ۸۸)

عالم آل محمد صلی الله علیه و آله ارزش کسب رزق و روزی حلال برای خانواده را برتر از جهاد در راه خدا می‌داند آنجا که می‌فرماید: هر که از فضل خدا آن را می‌جوید که خانواده اش را تأمین کند، پاداشی برتر از جهادگر در راه خدا دارد. (مجلسی، ۱۴۰۳ ق، ۷۸ / ۳۳۹)

۳-۲) اهمیت تولید و نقش اقتصادی آن

اهل بیت علیهم السلام به کارهای تولیدی و اقتصادی توجه ویژه‌ای داشته‌اند و دیگران را نیز به این امر تشویق می‌کردند. این مهم از سیره علمی و عملی اهل بیت علیهم السلام بر می‌آید. در این باره اخبار فراوانی وجود دارد از جمله: علی بن ابی حمزه «می‌گوید: امام کاظم علیه السلام را دیدم که در زمین کشاورزی خود کار می‌کرد و عرق می‌ریخت. عرض کردم: قربانت گردم! پس کارگران کجا هستند؟ فرمود: ای علی! بهتر از من و پدرم در این زمین با بیل کار می‌کردند. عرض کردم: آنان را معرفی نما! حضرت فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله، امیرالمؤمنین علیه السلام و پدرانم همه با دست خود کار می‌کردند. کشاورزی شغل پیامبران خدا و جانشینان آنان و مردان شایسته است. (مجلسی، ۱۴۰۳ ق، ۴۸ / ۱۱۵) توجه به کشاورزان و تولید کنندگان اجناس مردم در سیره معصومین علیهم السلام نمایان است. امام صادق علیه السلام در این باره درباره امیرالمؤمنین امام علی علیه السلام می‌فرماید: امیرمؤمنان همیشه به عمال و کارمندانشان

سفارش کشاورزان را می نمود. (حرعاملی، ۱۴۰۳، ق، ۱۳/۲۱۶) و موارد متعدد دیگر که همه حاکی از اهمیت این موضوع است. در عصر ما که تحریم‌های متعددی از سوی کشورهای بیگانه صورت می‌گیرد وظیفه همگان است که بر اصل تولید داخلی توجه ویژه‌ای بکنند و کشور را به خود کفایی در کالاهای مورد نیاز برسانند. اجرا کردن سیره اهل بیت علیهم‌السلام و الگو قرار دادن آن‌ها تاثیر فراوانی در این زمینه خواهد داشت.

۳-۳ انضباط اقتصادی

انضباط اقتصادی نیز از دیگر مصادیق جهاد اقتصادی است که نقش والایی در زندگی اجتماعی انسان‌ها دارد. قرآن کریم در این باره می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا» (نساء/ ۲۹) در تفسیر این آیه کریمه نوشته‌اند که رمز این که نهی از قتل «لاتقتلوا» به دنبال نهی از حرام خوری، «لا تاكلوا» آمده است، شاید آن باشد که سیستم اقتصادی ناسالم، زمینه‌ی قیام محرومان علیه زراندوزان و بروز درگیری‌ها و پیدایش قتل و هلاکت جامعه است. (قرائتی، ۱۳۸۴، ش، ۲/ ۲۷۴)

امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید: کسی که فرض بگیرد و بداند که نمی‌تواند پرداخت کند، مال باطل خورده است. (کلینی، ۱۳۶۴، ش، ۵، ۹۵) و این سخن گهربار امام صادق علیه‌السلام همان انضباط اقتصادی است که مورد اشاره بحث ما است. باز در رابطه با همین موضوع امام باقر علیه‌السلام می‌فرماید: ربا، قمار، کم‌فروشی و ظلم از مصادیق باطل است. (العروسی الحویزی، ۱/ ۴۷۱) پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم درباره نهی از احتکار می‌فرماید: گیرنده کالا (برای خرید و فروش و تجارت) روزی می‌خورد و محتکر از رحمت خداوند به دور است. (حرعاملی، ۱۴۰۳، ق، ۱۷/ ۴۲۵) در همین رابطه می‌فرماید: هر کس ربا بخورد خداوند عزوجل به اندازه ربایی که خورده شکمش را از آتش دوزخ پر کند و اگر از طریق ربا مالی به دست آورد، خدای تعالی هیچ عمل او را نپذیرد و تا زمانی که قیراطی (کمترین مقدار) از مال ربا نزدش باشد، پیوسته خداوند و فرشتگانش او را نفرین کنند. (متقی هندی، ۱۴۰۹، ۲۸۵) بنابراین اگر در جامعه انضباط اقتصادی حاکم شد، جامعه دچار خودکشی و انتحار نمی‌شود و روابط سالم اقتصادی، زندگی اجتماعی سالم را رونق می‌بخشد و جامعه را به سمت و سوی کمال و سعادت رهنمون می‌سازد.

۳-۴ عدالت اقتصادی

عدالت اقتصادی از دیگر مصادیق جهاد اقتصادی است که رعایت و اجرای آن در جامعه کمک شایانی به پیشرفت اقتصادی و سرو سامان گرفتن وضعیت اجتماعی می‌کند. اهل بیت علیهم‌السلام به

این مورد توجه ویژه‌ای داشته‌اند. حکومت عادلانه امیرالمومنین امام علی علیه السلام یک الگوی همه جانبه در این زمینه است. اهمیت این مورد را زمانی متوجه می‌شویم که سخنان اُسوه عدالت را در این باره مرور کنیم. امام علی علیه السلام درباره اجرای همه جانبه عدالت و کمک به محرومان می‌فرماید: به خدا سوگند، که داد ستمدیده را از آن که بر او ستم کرده بستانم و مهار ستمکار را بگیرم و به ناخواه او را تا به آبشخور حق کشانم. (نهج‌البلاغه، خطبه ۱۳۶) در جای دیگر می‌فرماید: به خدا اگر هفت اقلیم را با آنچه زیر آسمانهاست به من دهند تا خدا را نافرمانی نمایم و پوست جویی را از مورچه‌ای به ناروا برابیم چنین نخواهم کرد. (نهج‌البلاغه، خطبه ۲۲۴) ایشان در نامه‌ای به یکی از فرماندارانش می‌نویسد: و در مال خدا که نزد تو فراهم شده بنگرو و آن را به عیالندان و گرسنگانی که نزدیک هستند بده، و آنان که مستمندند و سخت نیازمند. (نهج‌البلاغه، نامه ۶۷)

در زمان حضرت علی علیه السلام (علیه السلام) مهم‌ترین منبع درآمد حکومت، بیت‌المال بود که از راه‌های گوناگون مانند غنایم جنگی و اخذ مالیات به دست می‌آمد، بنابراین بیت‌المال که به منزله درآمد ملی حکومت ایشان و وسیله رفاه مردم بود از ناحیه ایشان نسبت به آن دقت و دلسوزی می‌شد، چنان که وقتی شی بسم الله الرحمن الرحیم «طلحه» و «زبیر» بر او وارد شدند، امام چراغی را که در برابرش بود، خاموش کرد و فرمود تا چراغی از خانه برایش آورده‌اند. طلحه و زبیر سبب آن را پرسیدند. امام فرمودند: روغن چراغ از بیت‌المال است. سزاوار نیست با شما با روشنایی آن هم نشینی کنم. (نهج‌البلاغه، نامه ۲۰) توجه به محرومان جامعه یکی دیگر از شاخصه‌های عدالت اقتصادی است که به ریشه کن کردن فقر کمک می‌کند. سیره معصومین علیهم السلام حاکی از توجه ویژه به قشر محرومان بوده است. امام سجاد علیه السلام در شب‌های تاریک از خانه خارج می‌شد و انبانی را که در آن کیسه‌های درهم و دینار بود بر دوش خویش حمل می‌کرد و بر در خانه فقرا می‌آورد و به آنان می‌بخشید. زمانی که آن حضرت به

ارزش تلاش و کوشش و کسب رزق و روزی حلال در کلام اهل بیت علیهم السلام برتر از جهاد در راه خدا بوده و این بزرگواران مردم را به تلاش جهت کسب روزی و برنامه ریزی اقتصادی و مباحث مربوط به آن تشویق کرده‌اند. اگر جهاد اقتصادی در زندگی انسان برداشته شود به دنبال آن فقر می‌آید و به دنبال فقر کفر، و این مطلبی است که در روایات بیان شده است.

شهادت رسید و آن عطایا به مردم نرسید، تازه متوجه شدند که آورنده آن بخشش‌ها امام سجاد علیه السلام بوده است (کلینی، ۱۳۶۴ ش، ۱/ ۳۸۹) «ابوهاشم جعفری» یکی از اصحاب خاص امام حسن عسگری علیه السلام می‌گوید: از فقر و تنگ دستی به امام حسن عسگری علیه السلام شکایت کردم. آن حضرت با تازیانه خود خطی بر روی زمین کشید و شمشوی از طلا که نزدیک پانصد اشرفی بود از آن بیرون آورد و فرمود: ای اباهاشم! این را بگیر و ما را معذور دار! (ابن شهر آشوب، ۴/ ۳۲۸) «حسن بن کثیر» می‌گوید: در محضر امام محمد باقر علیه السلام از نداری خویش و بی توجهی برادران شکایت کردم. حضرت خود دستور داد کیسه‌ای را که در آن هفتصد درهم بود، بیاورند و فرمود: این‌ها را خرج کن وقتی تمام شد، مرا با خبر ساز. (شیخ مفید، ۱۴۱۳ ق، ۲/ ۱۶۶)

۳-۵) نهی استفاده از کالاهای بیگانگان

یکی از مسائلی که همواره اقتصاد کشورهای در حال توسعه را تهدید می‌کند قاچاق کالای خارجی است. این امر علاوه بر خروج ارز بدون عوارض گمرکی و مالیاتی موجبات نابودی اقتصاد ملی را به همراه دارد. کالاهای با قیمت بسیار نازل وارد بازار مصرف می‌شود و تولید کنندگان داخلی قدرت رقابت با آنها را ندارند و در نتیجه دچار رکود اقتصادی و در پایان ورشکستگی را برای تولید کنندگان به همراه خواهد داشت. از سوی دیگر شکست شرکت‌های تولید کننده محصولات داخلی باعث بیکاری کارگران، وارد آوردن فشارهای سنگین اقتصادی بر قشرهای آسیب پذیر و عدم تحقق برنامه‌های اقتصادی و سیاسی و طرح‌های توسعه‌ی اقتصادی از زیان‌های دیگر ورود قاچاق کالا خواهد بود.

معصومین علیهم السلام به این امر از همان آغاز توجه داشته‌اند و خطرات و مضرات روی آوردن به استفاده از کالاهای بیگانگان را تذکر داده‌اند. امام صادق علیه السلام در حدیثی می‌فرماید: امیرالمؤمنین امام علی علیه السلام همواره می‌فرمودند: مادامی که این امت لباس بیگانه نپوشند و غذاهای آنان استفاده نکنند همواره در خیر خواهند بود و هنگامی که چنین کنند

اگر در جامعه انضباط اقتصادی حاکم شد، جامعه دچار خودکشی و انتحار نمی‌شود و روابط سالم اقتصادی، زندگی اجتماعی سالم را رونق می‌بخشد و جامعه را به سمت و سوی کمال و سعادت رهنمون می‌سازد.

خداوند آنان را ذلیل خواهد کرد. (برقی، ۱۴۱۶ق، ۱۷۸/۲)

در اینجا مقصود از لباس بیگانه، لباس غیر مسلمان است که به معارف الهی اعتقاد نداشته باشد. تأکید امیرالمومنین در اینجا بر این است که وابستگی در مصرف به بیگانگان امر مذمومی است و امت اسلامی هرگز نباید در پوشاک و خوراک خود به بیگانه نیازمند باشد و در صورت چنین نیازی جامعه اسلامی ذلیل خواهد بود. وقتی استفاده از پوشاک و خوراک بیگانه امر مذمومی تلقی می‌گردد، خرید و فروش این اجناس در بازار اسلامی نیز بدون تردید مذموم است.

امام باقر علیه السلام نیز در این باره می‌فرماید: خداوند به پیامبری از پیامبران وحی فرمود که به قومت بگو: لباس دشمنان را نپوشید و غذای آنان را نخورند و به شکل آنها ظاهر نشوند که در آن صورت همانند آنها دشمن من خواهند بود. (بروجردی، ۱۴۱۸ق، ۲۳/۲۷۶)

مصرف کالاهای خارجی و قاچاق که لباس و خوراک و... آن را در بر می‌گیرد به اقتصاد داخلی کشور ضربه وارد می‌کند. الگوپذیری از بیگانگان در نوع و مقدار کالاهای مصرفی، از جنبه‌های گوناگون به جامعه اسلامی زیان می‌رساند، از جنبه اقتصادی این کار بیشتر موجب ترویج مصرف کالاهای خارجی و بی‌توجهی به تولیدات و کالاهای داخلی می‌شود که افزون بر خارج ساختن سرمایه از کشور، بر تولید و اقتصاد ملی ضربه می‌زند. از جنبه اجتماعی فرهنگی نیز، نوعی تبلیغ عملی و ترویج فرهنگ بیگانه و تهدیدی برای اصالت‌های فرهنگی و حتی دینی در جامعه به شمار می‌رود به ویژه آنکه الگوپذیری در مصرف، ناخواسته الگوپذیری در اخلاق و رفتار را نیز در پی خواهد داشت. (ایروانی، ۱۳۸۴ ش، ۲۸۷)

بنابراین این مورد یکی از مهم‌ترین مصادیق جهاد اقتصادی است که اهل بیت علیهم السلام به آن توجه داشته‌اند و خطرات آن را گوشزد کرده‌اند، بر جامعه اسلامی است که با الگوگیری از این موارد به مبارزه با قاچاق کالا بپردازد و سعی در بومی‌سازی کالاها و محصولات بکنند و تمام افراد جامعه نیز در این زمینه تلاش و همکاری خود را انجام دهند.

۳-۶ برنامه ریزی اقتصادی

اقتصاد سالم، پویا و اسلامی می‌تواند جامعه را به رشد و تکامل دنیوی و اخروی برساند به این معنا که هم موجب رونق و شکوفایی اقتصاد کشور می‌شود هم باعث جلوگیری از ورود کالاهای قاچاق و بیگانه به کشور می‌گردد. این مهم در پرتو برنامه ریزی درست اقتصادی بر می‌آید. اهل بیت علیهم السلام به برنامه ریزی در زندگی و در راس آن برنامه ریزی اقتصادی توجه ویژه‌ای داشته‌اند و برای آن اهمیت زیادی قائل شده‌اند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در این باره می‌فرماید: هر کس برای گذران زندگانی

خوبیش به درستی برنامه ریزی کند، خدای (تبارک و تعالی) روزی اش می بخشد. (متقی هندی، ۱۴۰۹ق، ۷ / ۱۸۸) در جای دیگر می فرماید: نشان ژرف اندیشی هر فرد این است که گذران زندگی اش را به سامان آورد. این که در جست و جوی سامان زندگی ات باشی، دنیا دوستی شمرده نمی شود. (همان، ۳ / ۵۰) و در نهی از بی برنامه ریزی می فرماید: بر امت خویش، نه از فقر، که از برنامه ریزی نادرست بیم دارم. (احسائی، ۱۴۰۳ق، ۴ / ۳۹) امیرالمومنین امام علی علیه السلام در اهمیت برنامه ریزی اقتصادی می فرماید: برنامه ریزی درست، مال کم را افزایش می بخشد؛ و برنامه ریزی نادرست، مال بسیار را نابود می کند. (غرر الحکم، ۱۳۷۸ش، ح ۴۸۳۳) در همین رابطه امام باقر علیه السلام می فرماید: رسیدن به درجات عالی کمال انسانی در سایه سه چیز امکان پذیر است، فهم دین و شناخت آن، داشتن عزمی بلند و همتی استوار در برابر مصائب و مشکلات و اندازه نگه داشتن در امور مربوطه به معیشت و زندگی اقتصادی. (کلینی، ۱۳۶۴ش، ۱ / ۱۳۲)

مورد سوم مربوط به همان برنامه ریزی اقتصادی است که باید در زندگی تک تک خانواده‌ها اجرا شود. در حدیث دیگر آمده که: تدبیر خوب زندگانی و برنامه ریزی درست اقتصادی از نشانه‌های انسان‌های با ایمان است. (حر عاملی، ۱۴۰۳ق، ۱۲ / ۴۲) اگر برنامه ریزی درست اقتصادی شود و در خانواده‌ها و در بین همه اقشار اجرائی شود، نتیجه آن این می‌شود که روی آوردن به اقتصاد ناسالم و غیر پویا و غیر اسلامی که همان قاچاق کالا و روی آوردن به کالاهای بیگانگان و کسب روزی حرام است کم رنگ و حتی ریشه کن می‌شود. اقتصاد صحیح و پویا، امکانات وسیعی برای رشد سایر استعدادهای انسانی فراهم می‌سازد و نداشتن نظام اقتصادی درست و عدم کارایی آن باعث اختلال در امکانات رشد و شکوفایی دیگر بخش‌های زندگی انسان می‌شود. در جهان پیشرفته امروز، وجود قوانین و تصمیم‌های صحیح اقتصادی، می‌تواند سرنوشت و آینده‌ی یک جامعه را تحت تأثیر قرار دهد تا جایی که گسترش تکامل معنوی یک جامعه و فراهم نمودن زمینه‌های اندیشه توحیدی و دفاع از کیان جامعه اسلامی و مبارزه با مفاسد اخلاقی و تأمین بهداشت همگانی منوط بر اقتصاد سالم است.

۳-۷) اخلاق اقتصادی، پرهیز از اسراف

ساده زیستی یکی از شئون اسلامی است و سیره اهل بیت علیهم السلام نیز بر همین اساس بوده است که با آمدن کالاهای لوکس، زیر سوال می‌رود و این ارزش خود به خود رو به فراموشی رفته و فرهنگ نامناسب و ناهنجاری جایگزین آن می‌شود. تجمل پرستی و روی آوردن به تشریفات یکی از موانع جدی بر سر اصلاح الگوی مصرف و پیشرفت‌های اقتصادی است. فرو افتادن در دام

تشریفات و تجملات حاصل آن چیزی جز باز ماندن از تولید نیست. قرآن کریم در راستای فرهنگ سازی برای درست مصرف کردن و ایمن کردن مسلمانان از فرو افتادن در دام تشریفات و تجملات به پیروانش دستور می‌دهد که دیدگان خود را به ثروت اشراف اندوزان ندوزند، مبادا شوق به تجمل پرستی در جان آنها شعله زند و آنها را به سوی تشریفات، سوق دهد. خداوند سبحان در قرآن کریم می‌فرماید:

(وَلَا تُمَدَّنْ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الدُّنْيَا لِنَفْسِنَهُمْ فِيهِ وَرِزْقَ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ) (طه/۱۳۱)

اگر زنان و مردانی از آنها را از يك زندگی خوش بهره‌مند ساخته‌ایم، تو به آنها منگر. این برای آن است که امتحانشان کنیم. رزق پروردگارت بهتر و پایدارتر است. (لَا تُمَدَّنْ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَخَفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ) (حجر/۸۸) اگر بعضی از مردان و زنانشان را به چیزی بهره‌ور ساخته‌ایم تو بدان نگاه مکن. و غم آنان را مخور. و در برابر مؤمنان فروتن باش.

از اهل بیت علیهم‌السلام در نکوهش این عمل احادیث فراوانی نقل شده است. امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید: هر کس مالی را در غیر طاعت خداوند خرج کند، اسرافکار و هر کس که در راه خیر خرج نماید، میانه رو است. (مجلسی، ۱۴۰۳، ق/۷۵، ۳۰۲) در جای دیگر می‌فرماید: اسراف باعث فقر و میانه روی موجب بی‌نیازی می‌شود. (حرّعاملی، ۱۴۰۳، ق/۲۵۸، ۱۵) امام رضا علیه‌السلام در نهی از اسراف می‌فرماید: خداوند، تباه سازی اموال را دشمن می‌دارد. (تحف العقول، ص ۸۰۴). در جای دیگر در نکوهش اسراف می‌فرماید: تکه تکه کردن درهم و دینار (یا هر پولی دیگر) و دورافکندن هسته خرما (که ممکن است بذر نخلی درآینده شود)، از جمله کارهای فاسد و نادرست است. (صدوق، ۱۳۷۶، ق/۳، ۱۶۷)

شهید مطهری در این باره می‌نویسد: ما در شرح حال رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم می‌خوانیم: «کان رسول الله خفیف المؤمنه». اولین چیزی که در سیره پیغمبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم به چشم می‌خورد این است که مردی بود سبک خرج، لباس

اگر برنامه ریزی درست اقتصادی شود و در خانواده‌ها و در بین همه اقشار اجرائی شود، نتیجه آن این می‌شود که روی آوردن به اقتصاد ناسالم و غیر پویا و غیر اسلامی که همان قاچاق کالا و روی آوردن به کالاهای بیگانگان و کسب روزی حرام است کم رنگ و حتی ریشه کن می‌شود.

و خوراکش و همچنین در نشست و برخاست و مسافرت بسیار ساده بود. (مطهری، ۱۳۸۳ ش، ۹۲) ایشان در جای دیگری می‌نویسد: میان کم برداشت کردن و کم مصرف کردن از یک طرف و زیاد بازدهی از طرف دیگر رابطه موجود است، بازدهی‌های انسانی انسان چه در بخش عاطفه و اخلاق و چه در قسمت تعاونی‌ها و همکاری‌های اجتماعی و چه از نظر اقتصادی و چه از نظر شرافت و حیثیت انسانی و چه از نظر عروج و صعود روحی، همه و همه رابطه معکوس دارند. با برداشتها و برخورداریهایی مادی انسان این ویژگی را دارد که برداشت و برخورداری زیاد از ماده و طبیعت و تنعم و اسراف در لذات، او را از آنچه هنر و کمال انسانی نامیده می‌شود، ضعیف تر و بی‌بارتر می‌سازد. (مطهری، ۱۳۷۸ ش، ۲۶۱-۲۶۰)

۳-۸) قرض الحسنه عاملی در کمک به اقتصاد

معصومین علیهم‌السلام به سنت حسنه قرض الحسنه توجه شایانی داشته‌اند؛ و برای این موضوع اهمیت زیادی قائل شده‌اند تا آنجا که رسول گرامی اسلام پاداش صدقه را ده برابر و پاداش قرض دادن را هجده برابر دانسته است و این همان قرض نیکو به خداوند است. اهمیت این مهم از کلام گهربار معصومین علیهم‌السلام قابل برداشت است. نکته مهم و اساسی در برخورد با این روایات این است که باید این سخنان جامع و کامل را در متن جامعه کاربردی و نهادینه کرد تا این سنت حسنه در بین تمام اقشار جامعه متجلی شود.

پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در این باره می‌فرماید: پاداش صدقه ده برابر، پاداش قرض هیجده برابر، پاداش پیوند و ارتباط با برادران دینی بیست برابر و پاداش صلۀ رحم و پیوند با خویشاوندان، بیست و چهار برابر می‌باشد. (کلینی، ۱۳۶۴ ش، ۱۰/۴)

امام صادق علیه‌السلام فرمود: قرض دادن مال را، بیشتر دوست دارم تا آن که آن را ببخشم. (مجلسی، ۱۴۰۳ ق، ۱۳۹/۱۰۳)

امیرالمومنین امام علی علیه‌السلام در وصیت به فرزندش امام حسن علیه‌السلام فرمودند: اگر کسی در حال بی‌نیازی ات از تو قرض خواست، آن را

ساده زیستی
یکی از شئونات
اسلامی است و سیره
اهل بیت علیهم‌السلام نیز بر
همین اساس بوده
است که با آمدن
کالاهای لوکس، زیر
سوال می‌رود و این
ارزش خود به خود
رو به فراموشی رفته
و فرهنگ نامناسب و
ناهنجاری جایگزین
آن می‌شود. تجمل
پرستی و روی آوردن
به تشریفات یکی از
موانع جدی بر سر
اصلاح الگوی مصرف
و پیشرفت‌های
اقتصادی است.

غنیمت بشمار تا اینکه در روز تنگدستی و احتیاج، او نیز قرض تو را جبران نماید. (نهج البلاغه، نامه ۳۱) امام صادق علیه السلام فرمود: هیچ مومنی نیست که به خاطر خدا به مؤمن دیگر قرض دهد، جز آنکه خداوند هر روز ثواب صدقه دادن آنرا به حساب وی ثبت کند تا زمانی که آن مال به او باز گردد. (کلینی، ۱۳۶۴ ش، ۴/۳۴) و احادیث فراوان دیگر که همه حاکی از اهمیت والای این سنت حسنه دارد. که می‌تواند در اقتصاد کشور تاثیر مفیدی داشته باشد.

۳-۹) اقتصاد مقاومتی از منظر قرآن کریم:

اقتصاد مقاومتی از دیدگاه مفسر قرآن آیه الله خامنه‌ای عبارت است از "تشخیص حوزه‌های فشار در شرائط کنونی تحریم و کنترل و بی اثر کردن تحریم‌ها و تبدیل فشارها به فرصت‌ها با باور و مشارکت همگانی و اعمال مدیریت عقلانی و مدبرانه برای کاهش وابستگی و تأکید بر مزیت‌های تولید داخل و تلاش برای خود اتکائی" بر اساس این تعریف لازم است در اقتصاد مقاومتی، مدیریت متعالی مالی، پرهیز از اسراف و مصرف گرائی، مبارزه با اخلاص گران اقتصادی، پرهیز از کسب درآمدهای حرام و مبارزه هدفمند با ربا، رشوه، احتکار و مال اندوزی مورد توجه جدی قرار گیرد.

الف) مدیریت متعادل مالی (اسراف ممنوع)

قرآن کریم در این راستا اولین قدم را جلوگیری از اسراف بیان می‌کند و می‌فرماید: «وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ» (انعام/۱۴۱)، زیاده روی مکنید که او اسرافکاران را دوست ندارد. و ضمن آنکه اسراف را در هزینه‌ها ممنوع می‌داند، مصرف تفریطی و زهد افراطی را نیز مردود می‌شمارد و مسرفین را برادران شیطان می‌نامد «إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ» (اسراء/۲۷) در آیه‌ای دیگر، «وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا» (فرقان/۶۷) در مورد نکوهش تبذیر و منع اسراف، قرآن کریم چه شیوا بیان می‌کند «وَأَتَاكَ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تَبْذِرْ تَبْذِيرًا» (اسراء/۲۶) و حق خویشاوند را به او بده و

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله

می‌فرماید: پاداش

صدقه ده برابر،

پاداش قرض هیجده

برابر، پاداش پیوند و

ارتباط با برادران دینی

بیست برابر و پاداش

صله رحم و پیوند

با خویشاوندان،

بیست و چهار برابر

می‌باشد.

مستمند و در راه مانده را [دستگیری کن] و ولخرجی و اسراف مکن.

ب) مصرف گرایی منشأ نابسامانی‌ها:

(بطر) یک حالت هیجان روانی و سبک سری است که به انسان در اثر بدرفتاری با نعمت‌ها و بی توجهی نسبت به ادای حق نعمت و صرف آن در غیر جهت مصرفش عارض می‌گردد. راغب اصفهانی می‌گوید: «والبطر دهش یعتدی الانسان من سوء احتمال النعمة وقلة القيام بحقها و صرفها الی غیر وجهها». (بطر یک حالت روانی است که نشای از بی ظرفیتی در مقابل نعمت و کوتاهی در انجام وظیفه در قبال آن و به کارگیری آن در غیر محل آن است.

﴿وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطْرًا﴾ (انفال/ ۴۷) ﴿وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطَرَتْ مَعِيشَتَهَا فَبَلَكَ مَسَاكِينُهُمْ لَمَّا تَسَكَّنُوا مِنْ بَعْدِهِمْ إِلَّا قَلِيلًا وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِينَ﴾ (قصص/ ۵۸) خداوند خطاب به رسولش در خصوص دستور العمل اسلامی در تنظیم امور معیشت می‌فرماید: ﴿وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا﴾ (اسراء/ ۲۹) و دستت را به گردنت زنجیر مکن و بسیار [هم] گشاده دستی منما تا ملامت شده و حسرت زده بر جای مانی

ج) برخورد با اخلال گران برنامه‌های اقتصادی

(ترفه) یک حالت روانی ناشی از نداشتن تکیه گاه معنوی است که در انسان پدید می‌آید. و در نتیجه تمام توجه او را به لذات زودگذر و آسایش و تنعم محدود می‌گرداند و چون روح او را آسایش و تنعم نمی‌تواند ارضا کند، پیوسته در تنوع و تجمل لذات بیشتر می‌کوشد از آن جا که خوی تنوع طلبی و افراط در تجمل و رفاه و آسایش پیدا می‌کند، تن زیربار هیچ گونه حدود و مقرراتی نمی‌دهد و از پیش به نعمت‌های خدا اعتراف نمی‌کند تا ملزم به ادای شکر او نباشد. مترقان دچار این حالت روانی می‌شوند تا بدان جا که نعمت‌ها را از خدا نمی‌بینند بلکه به اسباب غیر او تکیه زده، نسبت به او سر به طغیان و عصیان می‌زنند و منکر پیامبران و کتاب و میزان الهی می‌گردند و با بهانه‌های مختلف از زیربار مسئولیت و

ربا موجب کم
شدن خیرخواهی
اجتماعی، کم‌رنگ
شدن انگیزه‌های
نوعدوستی، تقویت
سودپرستی در
دل‌های مردم،
ایجاد بی رغبتی به
فعالیت‌های اقتصادی
سودمند می‌شود.

تکلیف شانه خالی می‌کنند. اما آیات ذیل «وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ» (هود / ۱۱۶) کوشش پی گیر در راه تنعم و لذت طلبی تا جایی که نمی‌توانند خود را از این ذهنیت برهانند و در نتیجه دست به هر جنایتی برای رسیدن به مقصود می‌زنند.

«وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نَهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاَهَا تَدْمِيرًا» (اسراء / ۱۶)
 «فَلَمَّا أَحَسُّوا بَأْسَنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ، لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوا إِلَىٰ مَا أُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِينِكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْأَلُونَ» (انبیاء / ۱۲-۱۳) «وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِإِلقاءِ الْآخِرَةِ وَآتَرْتَهُمْ فِي الْحَيَوةِ الدُّنْيَا مَا هَآذِلًا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ، يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ» (مومنون / ۳۳)

«حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِمْ بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَجْرُونَ» (مومنون / ۶۴) «وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ» (سبأ / ۳۴) «وَكَذَلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ» (زخرف / ۲۳)

۵) پرهیز از کسب درآمد از راههای حرام

در قرآن آمده است: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ...» (نساء / ۲۹) ای کسانی که ایمان آورده اید اموالتان را در میان خود به باطل نخورید مگر این که داد و ستدی از روی رضایت شما باشد تأثیر اقتصاد ناسالم بر بحران اجتماعی اگر به هر طریقی اقتصاد ناسالم باشد سبب بحران اجتماعی میشود «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ» (نساء / ۲۹)

۶) مبارزه با ربا

آیه «أَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ» (بقره / ۲۷۵) (خدا بیع را حلال کرد) خرید و فروش را، که نوعی کسب و تلاش اقتصادی است، حلال کرده. آیات «حَرَّمَ الرِّبَا» ربا را حرام کرد. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً» (آل عمران / ۱۳۰) ای کسانی که ایمان آورده اید، ربا را چند برابر نخورید. و آیات فراوان دیگری با تعبیرهای گوناگون؛ به مبارزه با ربا برخاسته و ربا خواری را، که راهی برای تحصیل درآمد و افزایش سرمایه است، ناروا دانسته‌اند.

همچنین در برخی از آیات آمده است: «وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ» (بقره / ۱۸۸) (اموال یکدیگر را به باطل در میان خود نخورید)؛ «لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ» (نساء / ۲۹) ای کسانی که ایمان آورده اید، اموال یکدیگر را به باطل نخورید، مگر اینکه تجارتی با رضایت شما انجام گیرد.

«الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا

الْبَيْعِ مِثْلَ الرِّبَا...» (بقره/ ۲۷۵) مفاد آیه این است که رباخوار، در امر معیشت خود مانند مردمی قیام دارد که تحت تأثیر وسوسه شیطانی است و لایشعر گردیده است. جامعه‌ای که رباخواری در آن رواج دارد، و امری شایع و مقبول همگان شده است، از یک حالت بی‌ثباتی، شکننده برخوردار می‌شود که می‌تواند جامعه را به سمت نابودی و ناهنجاری‌های فراوان سوق دهد. اشاره دیگر گزاره‌های اثباتی در بحث ربا، این حالت عدم تعادل را شفاف‌تر می‌سازد، از قبیل این که، ربا موجب کم شدن خیرخواهی اجتماعی، کم‌رنگ شدن انگیزه‌های نועدوستی، تقویت سودپرستی در دل‌های مردم، ایجاد بی‌رغبتی به فعالیت‌های اقتصادی سودمند می‌شود.

کم فروشی و ضایع نمودن اموال مردم

کم فروشی از گناهان بزرگ و اجتماعی است و آثار زیانباری به اقتصاد جامعه دارد «وَزِنُوا بِالْقِسْطِ الْمُسْتَقِيمِ، وَلَا تَبْخُسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ» (شعراء/ ۱۸۲-۱۸۳) «که‌ای مردم آنچه می‌فروشید با سنگ تمام بدهید و از کم فروشی حذر کنید (و اموال مردم را برگردانید) و با این وضع بذرفساد در زمین نپاشید»

و یا در آیه دیگر می‌فرماید: «وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنَ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ» (قصص/ ۷۷) یعنی (بهره‌ات را از دنیا فراموش مکن و تا می‌توانی به خلق خدا نیکی کن و در روی زمین خواهان فساد مباش)

زا مبارزه با رشوه خواری

«وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِيَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ» (بقره/ ۱۸۸)؛ و اموالتان را میان خودتان به ناروا مخورید و [به عنوان رشوه قسمتی از] آن را به قضات مدهید تا بخشی از اموال مردم را به گناه بخورید در حالی که خودتان [هم خوب] می‌دانید. احتکار و انباشت مال احتکار امری مذموم و ناپسند بوده که قرآن کریم از آن نهی نموده است.

به دور بودن مومنان از انباشت کردن مال در جامعه ایمانی انباشت ثروت و استفاده نکردن آن در جامعه اسلامی و به حرکت در نیابردن آن در چرخه اسلامی امری مذموم شمرده شده است و قرآن مجید، مال را فتنه‌ای می‌داند که مایه گرفتاری و آزمون بشر است و انسان موحد و متعهد به دین، نباید آن را قطب زندگی و فعالیت‌های خویش قرار دهد

ح) مبارزه با احتکار:

به دور بودن مومنان از انباشت کردن مال در جامعه ایمانی انباشت ثروت و استفاده نکردن آن در جامعه اسلامی و به حرکت در نیاموردن آن در چرخه اسلامی امری مذموم شمرده شده است و قرآن مجید، مال را فتنه‌ای می‌داند که مایه گرفتاری و آزمون بشر است و انسان موحد و متعهد به دین، نباید آن را قطب زندگی و فعالیت‌های خویش قرار دهد ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ (انفال/ ۲۸) و بدانید که اموال و فرزندان شما [وسیله] آزمایش [شما] هستند و خداست که نزد او پاداشی بزرگ است. لذا سرمایه داران و ثروتمندان جامعه با توجه به این موضوع، سعی کنند که طبق فرمایش رهبری معظم با استفاده صحیح از این نعمت الهی، در پیشرفت اقتصادی جامعه سهیم باشند و متوجه باشند که همه اموال از آن خداست و زندگی دنیایی به زودی پایان خواهد پذیرفت و در درگاه خداوند باید پاسخگو باشند، ﴿اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ وِزْيَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ﴾ (حدید/ ۲۰)؛ بدانید که زندگی دنیا در حقیقت بازی و سرگرمی و آرایش و فخرفروشی شما به یکدیگر و فزون جویی در اموال و فرزندان است، چون مثل بارانی است که کشاورزان را رستنی آن [باران] به شگفتی اندازد، سپس [آن کشت] خشک شود و آن رازد بینی آنگاه خاشاک شود و در آخرت [دنیا پرستان را] عذابی سخت است و [مؤمنان را] از جانب خدا آمرزش و خشنودی است و زندگانی دنیا جز کالای فریبنده نیست.

ب. کاستی‌های اقتصادی ناشی از انباشت مالی است ﴿لَوْ يَسْطُرُ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَاءُ﴾ (شوری/ ۲۷) مراد از عصیان ظلم اقتصادی و فشار اغنیاء بر فقراء است و یا مقصود از آن غفلت از خدا و فرورفتن در فسق و فجور است ﴿مَّا آفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ

مصادیق جهاد
اقتصادی هر کدام در
جای خود از اهمیت
والایی برخوردارند که
رعایت هر کدام به
پیشرفت اقتصادی
و اجتماعی جامعه
کمک می‌کند. کسب
رزق و روزی حلال،
برنامه ریزی درست
اقتصادی، اخلاق
اقتصادی و عدالت
اقتصادی از مهم‌ترین
مواردی است که به
آن اهمیت ویژه‌ای
داده شده است.

«الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ» (حشر/۷) در این آیه دست به دست گشتن مال در بین ثروتمندان، به عنوان آفتی اقتصادی معرفی شده که توزیع ثروت (انفال) به گونه‌ای که در آیه بیان شده است، از آن جلوگیری می‌کند.

ط) مبارزه با مال اندوزی و تکاثر:

«وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ» (توبه/۳۴) آیه اشاره به غفلت در اثر زیاده خواهی دارد که به وضوح انحطاط اخلاقی در پی مال اندوزی را بیان می‌کند «اللَّهُمَّ كُنْهُ التَّكَاثُرُ» (تکاثر/۱) آیه اگر ناظر به آفت اقتصادی کنز و انباشت مال دارد. پرهیز از اشرافیگری اجتناب از خوی اشرافی گری و تحمل گرایی است، قانون اساسی اسلام در این خصوص می‌فرماید: «وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاَهَا تَدْمِيرًا» (اسراء/۱۶) و چون بخواهیم شهری را هلاک کنیم، خوشگذرانانش را و می‌داریم تا در آن به انحراف [و فساد] بپردازند و در نتیجه عذاب بر آن [شهر] لازم شود، پس آن را [یکسره] زیر و زبر کنیم.

نتیجه

تشویق اهل بیت علیهم‌السلام

به مباحث اقتصادی
حاکمی از این مطلب
است که همگان
با بهره‌گیری از این
بیانات در زندگی
فردی و اجتماعی؛
به پیشرفت جامعه
در سطح کلان کمک
کنند، و با این جهاد
اقتصادی موجبات
هر چه بیشتر عزت
اسلام و مسلمین را
فراهم آورند.

در سیره علمی و عملی اهل بیت علیهم‌السلام به تمام مصادیق جهاد اقتصادی و مباحث مربوط به آن اشاره شده است. برای این جهاد آثار متعددی ذکر شده که در زندگی فردی و اجتماعی این تأثیرات متجلی می‌شوند و زندگی اسلامی که مورد تأیید خداوند متعال هست را پایه ریزی می‌کنند. مصادیق جهاد اقتصادی هر کدام در جای خود از اهمیت والایی برخوردارند که رعایت هر کدام به پیشرفت اقتصادی و اجتماعی جامعه کمک می‌کند. کسب رزق و روزی حلال، برنامه ریزی درست اقتصادی، اخلاق اقتصادی و عدالت اقتصادی از مهم ترین مواردی است که به آن اهمیت ویژه‌ای داده شده است. تشویق اهل بیت علیهم‌السلام به مباحث اقتصادی حاکمی از این مطلب است که همگان با بهره‌گیری از این بیانات در زندگی فردی و اجتماعی؛ به پیشرفت جامعه در سطح کلان کمک کنند، و با این جهاد اقتصادی موجبات هر چه بیشتر عزت اسلام و مسلمین را فراهم آورند.

منابع

- قرآن کریم، ترجمه: فولادوند، محمد مهدی، تهران، دارالقرآن الکریم، چاپ اول، ۱۴۱۵ ق.
- نهج البلاغه، (امام علی علیه السلام)، ترجمه سید جعفر شهیدی، چاپ دوم، تهران: انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، ۱۳۷۰ ش.
- غررالحکم ودرالکلم، (امام علی علیه السلام)، انتشارات محدث، چاپ اول، زمستان ۱۳۷۹ ش.
- ابن شهر آشوب، مناقب آل ابی طالب، نجف، المطبعة الحیدریه، ۱۳۷۶ ق.
- احسانی، ابن ابی جمهور، عوالی اللثالی، تحقیق، مجتبی عراقی، قم، مطبعة سید الشهداء، ۱۴۰۳ ق.
- ایروانی، جواد، اخلاق اقتصادی از دیدگاه قرآن و حدیث، مشهد، انتشارات دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۳۸۴ ش.
- برقی، ابی جعفر احمد بن محمد، المحاسن، تحقیق: سید مهدی رجائی، قم، الجمع العالمی لاهل البیت علیهم السلام، ۱۴۱۶ ق.
- بروجردی، حسین، جامع الاحادیث، قم، ۱۴۱۸ ق-۱۳۷۶ ش.
- حرعاملی، شیخ محمد حسن، وسائل الشیعه، تهران: مکتبه الاسلامیه، ۱۳۸۳ ق.
- جوادی آملی، انتظار بشر از دین، مرکز نشر اسراء، قم: چاپ پنجم، ۱۳۸۷ ش.
- راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، المکتبه المرتضویه، چاپ دوم، ۱۳۶۳.
- صدوق، محمد بن علی بابویه، من لایحضره الفقیه، تهران، مطبعة الأقتاب، ۱۳۷۶ ق.
- عاملی، زین الدین جبعی، الروضة البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة، بیروت، دارالعالم الاسلامی.
- العروسی الحویزی، الشیخ عبد علی بن جمعه، نورالثقلین، مطبعة العلمیه، قم: [بی تا].
- قرائتی، محسن، تفسیر نور، مرکز فرهنگی درسهای از قرآن، تهران: چاپ یازدهم، ۱۳۸۴ ش.
- قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، تهران: انتشارات علمیه اسلامیه، ۱۳۶۴ ش.
- متقی هندی، علاء الدین، کنز العمال، بیروت: مؤسسه الرساله، ۱۴۰۹ ق.
- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، بیروت: مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳ ق.
- مطهری، مرتضی، سیری در نهج البلاغه، تهران، انتشارات صدرا، چاپ نوزدهم، ۱۳۷۸ ش.
- احیای تفکر اسلامی، تهران، انتشارات صدرا، چاپ بیست و یکم، ۱۳۸۳ ش.
- مفید، الارشاد، قم، کنگره شیخ مفید، ۱۴۱۳ ق.
- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، انتشارات دارالکتب الاسلامیه، تهران: چاپ سی ام، ۱۳۷۲ ش.
- نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام، دارالکتب الاسلامیه.